

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНЛАРИНИ АХБОРОТЛАШТИРИШ: МАВЖУД ҲОЛАТ ТАҲЛИЛИ ВА ИСТИҚБОЛЛИ ТАВСИЯЛАР

Рахмоналим Турсунов

Ўзбекистон Миллий университети эркин изланувчиси

АННОТАЦИЯ

Мақолада олий таълим тизимида ахборотлаштиришнинг мавжуд ҳолати, соҳа ходимларининг медиасаводхонликлари юртимиздаги тўрт олийгоҳ мисолида таҳлил қилинган. Жаҳон тараққиётининг муҳим хусусиятларидан бири – мунтазам амалга ошириладиган таълим ислохотлари, инновацион жараёнлардир. Ҳалқаро миқёсда ижтимоий институтларнинг таълим тизими бошқарувидаги ўзаро ҳамкорлигини такомиллаштириш долзарблиги тобора аён бўлиб бормоқда. Олимларнинг яқин келажакда инсонлар кўпроқ моддий объектлар билан эмас, балки кўпроқ ахборотлар ва билимлар билан иш кўради деб ҳисоблашади. Шунинг учун ўқув жараёнларини ахборотлаштириш масаласини ёритишга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: ўқув жараёни, медиасаводхонлик, *SMART тизими*, глобал тармоқ, анкета, Ресондент, Wi-Fi зона, аудио графика, компьютер телеконференциялар, IRC, MUD, MOO, ZOOM.

ABSTRACT

The article analyzes the current state of informatization in the higher education system, media literacy of employees in the field on the example of four universities in the country. One of the important features of global development is the ongoing educational reforms, innovative processes. At the international level, the urgency of improving the interaction of social institutions in the management of the education system is becoming increasingly clear. Scientists believe that in the near future, people will work with more information and knowledge, rather than with more material objects. Therefore, an attempt was made to cover the issue of informatization of educational processes.

Keywords: learning process, media literacy, SMART system, global network, questionnaire, Resonant, Wi-Fi zone, audio graphics, computer teleconferencing, IRC, MUD, MOO, ZOOM.

КИРИШ

Дунёнинг ҳозирги ривожланиш босқичи илмий ахборотлар ҳажмининг муттасил ўсиб бориши билан тавсифланади. Олимларнинг яқин келажакда инсонлар кўпроқ моддий объектлар билан эмас, балки кўпроқ ахборотлар ва билимлар билан иш кўради деб ҳисоблашади. Айни дамда, ривожланган мамлакатлар аҳолисининг ярмидан кўпи ахборотлар билан иш кўра бошлади. Жумладан, кўплаб соҳаларда масофавий бошқариш етакчи омилга айланиб бормоқда. Ҳозирги кунда жисмоний меҳнат салмоғининг камайиб, интеллектуал ижодий меҳнат ҳиссаси ошмоқда. Бундай ҳолда жамиятга билимларни фаол ижодий эгаллашга қодир, тезкор ўзгариб бораётган шарт-шариотларга мослаша оладиган ва воқеа-ҳодисаларнинг боришини ташхислай оладиган кадрлар етиштириш заруратга айланмоқда.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Тараққиёт стратегиясида[1] белгиланган “илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш ҳамда Инновацион ривожланиш вазирлигининг асосий фаолият йўналишларидан таълим тизимида инновацияларни ишлаб чиқишни таъминлаш”[2] каби устувор вазифалари олий таълим муассасаларида ўқув жараёнларини ахборотлаштириш ва уни ривожлантириш зарурлигини кўрсатмоқда. Буни мазкур муаммоларга бағишланган илмий-амалий тадқиқотлар сони ҳам кўрсатиб турибди. Бу ҳол табиий ва айни дамда долзарб бўлиб, ижтимоий институтларнинг инсоният ҳаёт тарзи, таълим ва меҳнат жараёнлари, оилавий муносабатлари ҳамда давлатнинг фуқаролик жамияти билан ўзаро алоқасида фаоллиги билан изоҳланади. Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришлар, иқтисодиётнинг инновацион йўналишда шакллантирилиши, жаҳон иқтисодиётига интеграллашув, жамиятда сифатли таълим ва рақобатбардош кадрларга эҳтиёжни янада оширмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони, 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли, 2017 йил 29 ноябрдаги ПФ-5264-сонли Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида Фармонлари[3], 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва

уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ–3775-сонли Қарорлари, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон фармони, 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”ги ПФ-60-сон фармони ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни лозим даражада амалга оширилиши кадрлар сифатини кескин оширишга хизмат қилиши билан биргаликда, кўплаб ижтимоий муаммоларни бартараф этади.

Таълимнинг ягона ахборот-коммуникация муҳитидан фойдаланиш масалалари Т.Г.Везиров, В.М.Монахов, А.В.Петров, Е.С.Полатлар томонидан тадқиқ этилган бўлиб, тегишли тавсиялар ишлаб чиқилган. Бу тавсияларда таълимда интернет тизимидан фойдаланишнинг умумий муаммолари, мақсади, муаммо ечимига қаратилган методлар ва тамойиллар, компьютер-телекоммуникация технологияларини жорий этиш масалалари баён қилинган.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги олимлари А.А.Андреев, О.Е.Белова, О.И.Ляш, Л.А.Пескова, С.А.Сушков, В.А.Брылёва, Н.А.Гончарова, Ю.П.Господарик, В.В.Гура, А.В.Данилькевич, З.Н.Исмаилова, В.А.Куклев, Э.С.Матосов, А.Л.Назаренко, О.А.Тарабрин, А.Ю.Уваров, А.В.Хуторской, Э.П.Черняева, А.Чирцов, Е.В.Якушина Ю.К.Бабанский, В.П.Беспалько, М.Очилов, М.Н.Скаткин, О.К.Тихомиров каби олимларнинг илмий ишларида педагогик технологиялар ва уларнинг илмий асосларига алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, педагогик технологиялар асосида ёш авлодни тарбиялашда кўникма ва малакаларни таркиб топтириш, ўқув жараёнини лойиҳалаштириш, дастурлаштирилган таълим ва инновацион педагогика муаммолари мазкур ишларда илмий асослар билан ёритилган[4].

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, таълим тизимига алоҳида эътибор қаратилди. Хусусан, олий таълим муассасаларида Компьютер-телекоммуникация тизимлари ва тармоқ технологиясидан ўқув-тарбия жараёнида фойдаланишнинг дидактик имкониятлари бўйича изланиш олиб бориш кенг йўлга қўйилган бўлиб, бу йўналишда У.Ш.Бегимқулов, Н.И.Тайлоқов, М.Р.Файзиева, А.А.Абдуқодиров, М.Х.Алламбергенова, М.М.Арипов, А.Д.Аскарлов, Р.Ҳ.Жўраев, Ф.И.Закирова, М.Ҳ.Лутфиллаев, Н.А.Муслимов, Н.И.Тайлаков, Г.С.Эргашева, З.Х.Юлдашев, Р.Ҳ.Ҳамдамов каби тадқиқотчилар самарали фаолият олиб боришган[5].

Таҳлил (кузатиш) натижалари шуни кўрсатмоқдаки, олиб борилган тадқиқотлар, асосан, олий таълим муассасаларида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни такомиллаштириш, талабалар инновацион салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган. Шу билан бирга олий таълим муассасалари талабалари учун ўқув фаолиятини ривожлантиришга йўналтирилган дидактик таъминотини такомиллаштиришда замонавий инновацион ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишни атрафлича тадқиқ этиш долзарблик касб этмоқда.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Олий таълим тизимида ахборотлаштиришнинг мавжуд ҳолати, тизим субъектларининг медиасаводхонлик даражаси, масофавий таълимга бўлган муносабат ва таклифлари, пандемиянинг олий таълим тизимига таъсири ва умуман олий таълим муассасаларида ўқув жараёнларини ахборотлаштириш технологияларини такомиллаштиришда профессор-ўқитувчи ва талабалар баҳосини аниқлаш юзасидан жорий йилнинг февраль-июнь ойларида Республика ҳудудида жойлашган 4 та олий таълим муассаси профессор-ўқитувчилари ва талабаларини яъни Ўзбекистон Миллий Университети, Фарғона давлат университети, Чирчиқ давлат педагогика университети ҳамда Термиз давлат университети қамраб олган ҳолда ижтимоий-социологик сўровнома ўтказилди.

Социологик тадқиқот янада самарали бўлиши учун мақсадли танлаш йўли билан ОТМларда фаолият юритаётган барча илмий даражага эга бўлган мутахассисларни қамраб олишга ҳаракат қилинди. Социологик тадқиқотда энг кўп қатнашганлар 28.3% билан катта ўқитувчи илмий унвонига эга бўлган мутахассисларни ташкил этмоқда. Доцент илмий унвонига эга бўлганлар 25,8% ни ўқитувчлар 23.2% ни, профессорлар эса умумий респондентларнинг 21,2% қисмини ташкил этмоқда. Ўтказилган сўровноманинг ҳар бир саволига респондентларнинг жавобларини таҳлил қилиб кўрамиз:

Респондентларга сиз фаолият олиб борадиган ОТМда Wi-Fi зоналар, глобал тармоққа ўрнатилган компьютерлар мавжудми? деган савол берилди ва умумий ҳисобга назар солинса, сўровнома қатнашчиларининг 55,9% қисми ОТМларида wi-fi-зоналар глобал тармоққа уланганлик даражаси паст дея баҳолашмоқда. Бу кўрсаткич бўйича юқори деган фикрни берганлар сони қарийиб 7% ни ташкил этмоқда. Респондентларнинг 37.2% қисми ўрта даражада деган фикрни билдириб ўтишмоқда.

Респондентларга қуйидаги АКТга оид компетенцияси бўйича ўзингиздаги кўникма ва малакани баҳоласангиз?

қабилдаги савол берилди ва савол натижаларидан келиб чиқиб шуни таъкидлаш керакки, ФарДУда фаолият юритаётган профессор-ўқитувчиларнинг 50% қисми яъни умумий респондентларнинг тенг ярми ўзларини ўрта даражада деб баҳолашади. Умуман олиб қараганда тадқиқот давомида респондентларнинг фикр мулоҳозаларини таҳлил этиш жараёнида шунга амин бўлиндики, уларнинг деярли 60% қисми АКТ воситаларидан тўғри фойдаланишади. Умумий респондентларнинг 9% и эса аъло даражада деб баҳолашмоқда. Демак қолган респондентларнинг 32% қисми ўзларини паст даражада деб баҳолашади. Умуман олганда деярли 1/3 қисми ўзларидан қониқмаслик ҳолатларини кўриш мумкин.

ТерДУда фаолият юритаётган профессор-ўқитувчиларнинг 54% қисми яъни умумий респондентларнинг тенг ярми ўзларини ўрта даражада деб баҳолашади. Умуман олиб қараганда тадқиқот давомида респондентларнинг фикр мулоҳозаларини таҳлил этиш жараёнида шунга амин бўлиндики, уларнинг деярли 67% қисми АКТ воситаларидан тўғри фойдаланишади. Умумий респондентларнинг 13% и эса аъло даражада деб баҳолашмоқда. Демак қолган респондентларнинг 33% қисми ўзларини паст даражада деб баҳолашади.

Респондентларга қуйидаги АКТга оид компетенцияси бўйича ўзингиздаги кўникма ва малакани баҳоласангиз? қабилдаги савол берилди ва савол натижаларидан келиб чиқиб шуни таъкидлаш керакки, Чирчиқ давлат педогогика университетида фаолият юритаётган профессор-ўқитувчиларнинг 51,5% қисми яъни умумий респондентларнинг тенг ярми ўзларини ўрта даражада деб баҳолашади. Умуман олиб қараганда тадқиқот давомида респондентларнинг фикр мулоҳозаларини таҳлил этиш жараёнида шунга амин бўлиндики, уларнинг деярли 60% қисми АКТ воситаларидан тўғри фойдаланишади. Умумий респондентларнинг 11 % и эса аъло даражада деб баҳолашмоқда. Демак қолган респондентларнинг 28% қисми ўзларини паст даражада деб баҳолашади. Умуман олиб қараганда ишончсизлик даражаси юқоридаги санаб ўтилган олийгоҳлардан жуда ҳам кичик устунлик фарқи билан ажралиб турибди.

Миллий университетда фаолият юритаётган профессор-ўқитувчиларнинг 43% қисми яъни умумий респондентларнинг тенг ярми ўзларини ўрта даражада деб баҳолашади. Умуман олиб қараганда тадқиқот давомида респондентларнинг фикр мулоҳазаларини таҳлил этиш жараёнида шунга амин бўлиндики, уларнинг деярли 63% қисми АКТ воситаларидан тўғри фойдаланишади. Ассос тариқасида айтиб ўтиш мумкин. Умумий респондентларнинг 20% и эса аъло

даражада деб баҳолашмоқда. Демак қолган респондентларнинг 27% қисми ўзларини паст даражада деб баҳолашади. Социологик сўровнома иштирокчиларига қуйидаги АКТга оид компетенциясини шаклланишида педагогик ҳамкорликнинг қайси усулини муҳим ҳисоблайсиз? Мазмунидаги савол берилганида, турли фикрларга гувоҳ бўлинди. Масалан, энг кўп яъни 34,5% респондент Профессор-ўқитувчи ва талабаларда АКТга оид компетенциянинг шаклланишида онлайн курсларни жорий қилиш ва бу курсларни ўзлаштириш кўрсаткичини белгилаш мақсадида балл асосида тестлардан ўтишни зарурий қилиб белгилаш лозим деган фикрни илгари суришмоқда. 30,5% респондент эса профессор-ўқитувчилар АКТга оид компетенциянинг шаклланишида ихтиёрий курсларни ташкил қилиб, ушбу курсларни ўзлаштирилишини имтихон асосида сификатлаштирилса, бу жараён ихтиёрий қилиб белгиланса (ушбу ҳужжати бор профессор-ўқитувчилар учун маошда фоиз қўшимчаларини жорий этилса) мақсадга мувофиқ деган фикрни илгари суришмоқда. 22% қисми эса профессор-ўқитувчи ва талабаларнинг курслари алоҳида бўлиши кераклиги ва курслар мана шу асос бўйича шакллантирилишини жуда муҳим деб ҳисоблашмоқда. Респондентларнинг қарийб 10% қисми АКТ дан фойдаланиш менимча ихтиёрий, бунинг учун курслар шарт эмас, керак бўлган ходим ўзи учун ўргангани деган фикрни билдириб ўтишди. Кўриниб турибдики таълим тизимида янгидан-янги билимлар турли компьютер ва тил крсларини ўрганмоқчи бўлганлар сони бугунги кунда жамиятда анча жадаллашган. Мазкур саволда ҳам умумийлаштирилган ҳолда ҳисобланса, деярли 90% респондентлар турли курсларда билим олишни афзал кўришмоқда.

Сўровнома мобайнида респондентларга Олий таълим тизимида масофавий ўқитиш бўйича қандай таклифларингиз бор? Мазмунидаги савол берилди ва улар томонидан турли фикрлар берилганига гувоҳ бўлинди. Масалан қатнашчиларнинг энг кам фоиз улушини ташкил этаётган яъни 3% қисми ҳозирча масофавий таълимга қаршилигини кейинчалик эса бу қаршилиқни ўзидан олиб ташлаши мукинлигини таъкидлашмоқда. Таққослаш учун энди энг кўп билдирилган фикр яъни 28,5% респондентлар масофавий таълимга қаршиман деган фикрни илгари суришмоқда. 19,5% сўровнома иштирокчилар фақат ёш болали оналар учун қулай жараён эканини билдириб ўтишди. Яна 11% иштирокчи дунё тажрибасига назар солиб иш тутиш жоиз қабилидаги фикрни, 10% иштирокчи масофавий таълимни фақат сиртки таълим шаклига қўлланса мақсадга мувофиқ деган фикрни, яна 7% респондентлар масофавий таълимга ўтишдан олдин

онлайн ўқув материалларини шакллантириб олиш жоиз деган фикрни илгари суришмоқда. Хулса қилиб айтганда, юқоридаги саволларда ҳам мазкур саволлардаги каби фикрлар ўхшашлигига гувоҳ бўлиш мумкин. Бу ерда кузатилаётган кўрилиши керак бўлган асосий масала электрон ўқув қўлланмалар, турли материалларнинг мавжуд бўлиши ва таълим тизимини ахборотлаштириш орқали мазкур соҳада катта ютуқларга эришиш мумкинлигини таъкидлашмоқда.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Олий таълим тизимини тез суръатларда такомиллаштириш учун энг аввало тизим субъектларининг медиасаводхонлигини ошириш, бунинг учун барча зарур ташкилий асосларни таъминланиши лозим. Сўровнома натижасида куйидаги тавсиялар илгари сурилмоқда:

- ўқув жараёнларини бошқаришни автоматлаштириш – вақт ва меҳнатни тежашни таъминлайди;
- таълим субъектларининг Ахборот коммуникация воситаларидан фойдаланиш кўникмаларини - медиасаводхонлигини мунтазам ошириб боришни таъминлаш;
- замонавий инновацион технологияларни, самарали методларни ўқув жараёнига татбиқ этиш;
- АРМ базаларига онлайн кириш имконини яратиш.
- инфорацион маданиятни шакллантириш ва юксалтириш;
- олий таълим муассасаларида ўқув жараёнларини ахборотлаштириш технологиялари асосида такомиллаштириш муаммолари ва авзалликларини таҳлил қилиш.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони.//Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. – Т., 2021. – Б.39.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисидаги Фармони//ҚХММБ: 06/17/5264/0339-сон 01.12.2017 й.
3. <https://lex.uz/docs/3431985>
4. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва

амалиёти мавзусидаги педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент. 2007.

5. Р. Ишмухамедов, А. Абдукодиров, А. Пардаев. “Таълимда инновацион технологиялар: таълим муассалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар”. – Т., 2007. – Б.43.

6. Farhodjon Anvarjon Ogli Ibrohimov. Ta’lim muassasalarida huquqiy ta’lim-tarbiyaning zarurati. Academic Research in Educational Sciences. 2020. № 1/ 362-367-betlar

7. S.I.Doniyev, FA Ibrohimov, IS Joldasov. Boshlang’ich ta’lim rivojlanish tendensiyalari (Finlandiya ta’lim tizimi misolida). Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar. (2-maxsus son). Toshket-2020.

8. F.A.Ibrohimov, ZM Kabirova. Inklyuziv ta’lim va yangicha pedagogik yondashuvlar. Academic research in educational sciences 2 (CSPI conference 1), 567-571.

